

Objavljivanje neistina i manipuliranje činjenicama u hrvatskim medijima i mogućnosti zaštite privatnosti, časti i ugleda *

BOŽO SKOKO**

DENIS BAJŠ***

Sažetak

U hrvatskim medijima posljednjih godina sve su prisutniji: tabloidizacija, senzacionalizam, gubitak vjerodostojnosti, pad profesionalnosti te narušavanje etičkih normi i standarda. Širenje medijskih sloboda ne prati i dovoljna razina odgovornosti za javno objavljenu riječ pa dolazi i do pojave svojevrsnoga medijskog nasilja, čije su žrtve pojedinci ili pravni subjekti. Dio onih kojima su narušeni privatnost, čast i ugled reagiraju slanjem demantija medijima ili obraćanjem profesionalnim novinarskim udrugama i pravosudnim tijelima. U nekim slučajevima riječ je o objektivnom i profesionalnom izvještavanju, a u drugima su objavljene neistine ili se manipuliralo činjenicama. S tim u vezi autori članka analiziraju bitne elemente te pojavnosti u medijima i društvu te mogućnosti zaštite povrijeđenih prava i interesa u tim slučajevima, u okviru vrijedećih propisa Republike Hrvatske.

Ključne riječi: mediji, pravosuđe, neistine, manipuliranje, etika, Hrvatska

“Devetnaesto i dvadeseto stoljeće ljudski je rod potrošio na borbu da se medijima osigura sloboda izvješćivanja. Čini se da će 21. stoljeće potrošiti na borbu s medijima, da se tako stečenom slobodom koriste odgovorno.”

Ivica Crnić, predsjednik Vrhovnoga suda Republike Hrvatske

* Članak je napisan u sklopu znanstvenog projekta *Javnost, elite, mediji i komunikacijska strategija ulaska Hrvatske u EU*, a ujedno je izlaganje sa skupa *Trenutak hrvatske komunikacije* održanog na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu 22. i 23. veljače 2007. godine.

** *Božo Skoko*, asistent na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

*** *Denis Bajš*, dipl. iur., polaznik poslijediplomskoga studija *Međunarodni odnosi* na Fakultetu političkih znanosti.

Moć masovnih medija u suvremenom društvu je neupitna. Mediji prožimaju naše živote i *okupiraju* našu svakodnevicu te im posvećujemo više vremena nego obitelji ili prijateljima. Svake sekunde zasipaju nas različitim porukama i sadržajima – koristeći sve veći broj komunikacijskih kanala – od televizije, preko Interneta do tiska i *jumbo* plakata. Usmjeravaju nas na to što je važno a što ne, što je u trendu a što nije, što je dobro a što loše ... Određuju što se dogodilo a što nije, jer ono o čemu ljudi nisu čuli kao da se nije ni dogodilo. U samo nekoliko dana od nekoga mogu stvoriti općepoznatu i popularnu osobu, a nekoga mogu doslovce uništiti kroz samo nekoliko novinskih naslova. Još ih je Napoleon nazvao sedmom silom tadašnjega svijeta, a već desetljećima ih smatramo četvrtom vlasti, aludirajući na trodiobu vlasti u demokratskim društvima.

1. Društvena uloga i moć medija

Ray Eldon Hiebert i dr. kažu kako masovni mediji predstavljaju središnji živčani sustav društva, presudan informacijski kanal koji treperi bez stanke i omogućuje neprekidnu socijalizaciju – širi informacije, vrijednosti i mišljenja. “Vladajući i oni kojima vladaju, mislioci, tvorci javnoga mnijenja i građanstvo u cjelini obavještavaju i oblikuju jedni druge koristeći se masovnom komunikacijom.” (Hiebert i dr. 1991.: 565)

“Izreka *tko ima medije, ima i vlast*, činila se posve neupitnom, samorazumljivom. A stajalište prema kojem *što nije u medijima, nije se ni dogodilo*, medijskoj moći pridaje ontološko značenje.” (Jantol, 2004.: 124)

Vesna Alaburić piše o iznimnoj ulozi medija za funkcioniranje demokratskih društava. “U demokratskim sustavima mediji su iznimno važni organi tzv. civilnog društva, odnosno sredstva u funkciji javnosti, dakle građana, a ne država, vlada, političkih stranaka, vođa, ili privatnih interesa njihovih vlasnika ili u njima zaposlenih novinara. Stoga oni, uvjetno rečeno, trebaju “služiti” isključivo interesima odnosno dobrobiti te javnosti, a ne nekim parcijalnim grupnim ili osobnim interesima i ciljevima. Ukratko oni na svoj osobiti i nezamjenjivi način u demokratskim društvima utemeljenim na podjeli vlasti i vladavini prava skrbe o javnom interesu i općem dobru (Alaburić, 2003.: 11). Alaburić objašnjava i ulogu medija kao *čuvara demokracije*. “Javna glasila i novinari imaju i kontrolnu (nadzornu) funkciju, jer u ulozi tzv. javnog psa čuvara oblikuju i odražavaju javno mnijenje i bude kritičku javnost, razotkrivajući različite nedemokratske i nezakonite postupke pojedinaca i grupa, vlada, zakonodavnih ili pravosudnih organa, te ukazujući na pojave korupcije, nepotizma i zloporabe političke moći i vlasti, kao i kršenja ustave i zakonima zajamčenih ljudskih prava i sloboda.” (Alaburić, 2003.: 12).

Četiri su temeljne funkcije masovnih medija (Black/Bryant, 1992.: 17): informacija, zabava, uvjeravanje i prijenos kulturnoga naslijeđa. Oni objašnjavaju kako je upravo prijenos kulture najraširenija, ali i najmanje razumljiva funkcija masovnih medija. Komunikacija, naime, utječe na pojedinca pa sve poruke koje utječu na shvaćanje kulture, njezine sadašnje i prošle vrednote, dolaze i nesvjesno do primatelja. Neki autori drže da masovni mediji u Hrvatskoj sve više zanemaruju svoje temeljne funkcije te umjesto da informiraju, educiraju i zabavljaju, oni sve više zabavljaju, malo informiraju i gotovo nimalo ne educiraju. No, unatoč tome što su mediji posljednjih desetljeća podosta redefinirali svoje poslanje, nitko ne može umanjiti njihovu moć, koja može pozitivno, ali i negativno, utjecati na društvene procese.

Zahvaljujući svojem utjecaju, mediji mogu čak pridonijeti razvitku zemalja – drže neki autori. Wilbur Schramm svojedobno je naveo jedanaest područja na kojima mediji mogu pomoći razvitku zemlje, a prva tri su odgovorna za stvaranje prilika koje pogoduju nacionalnom razvoju: širenje horizonata, usmjeravanje pozornosti na ključne činjenice, procese ili pojave te podizanje razine zahtjeva. Malović (Malović, 2005.: 55) drži kako mediji mogu ostvariti višestruko pozitivnu ulogu u razvoju nekog društva, zemlje ili kad obavještavaju o nekim bitnim novinama u životu. Medijske kampanje – dodaje – jedan su od načina kojima se mijenjaju navike ljudi. Njihov je rezultat teško dokaziv, nikada nije odmah mjerljiv, a učinci uvijek dolaze poslije. Pa ipak, danas je teško zamisliti akciju kojom se želi nešto promijeniti, a da se pritom ne koriste masovni mediji. Upravo zbog moći koju mediji imaju, sve veći broj autora zagovara važnost njihove društvene odgovornosti.

Siebert, Peterson i Schramm, koji su 1963. postavili *Četiri teorije o tisku* tvrde da društvena odgovornost znači da mediji trebaju služiti i pojedincu i društvu, a ako to ne čine, tada ljudi imaju pravo poduzeti mjere protiv njih. Dodaju kako čak i privatni mediji moraju odgovarati društvu, inače društvo može pokrenuti sustav kontrole medija. (Malović, 2005.: 54) Tu se aludira na zakonske obveze koje država kao regulator može nametnuti mediju, od – primjerice – količine domaćega programa do minutaže informativnih emisija i sl. Kako bi ostvarivali svoju društvenu ulogu, mediji moraju izvještavati istinito i točno, nepristrano i pošteno. Trebali bi poštovati osobnost i privatnost, biti neovisni o pojedinim interesima, odgovorni prema društvu i društvenim dobrima. Trebali bi pritom poštovati zakon te moral, pristojnost i dobar ukus. Malović definira profesionalne standarde izvještavanja kroz sljedeće kategorije: istinitost, poštenje, točnost, uravnoteženost i nepristranost. Istinitost je temelj novinarstva. Većina novinarskih udžbenika uopće ne definira istinitost jer se o njoj ne raspravlja. Vijest je ili istinita, ili nije vijest (Malović, 2005.: 19). Poštenje u izvještavanju podrazumijeva da će novinar pokušati doći do svakoga mogućeg gledišta na događaj o kojem izvještava, odnosno omogućiti svima koji su povezani s događajem da odgovore i izne-

su svoju stranu priče, pri čemu novinar mora učiniti sve kako na njegovo izvještavanje ne bi utjecale vlastite predrasude, stajališta ili uvjerenja. Događaj se mora prikazati što dosljednije i nijedan se aspekt ne bi smio naglasiti, a drugi zanemariti. Uravnoteženost podrazumijeva ravnomjerno prikazivanje svih strana koje su upletene u temu o kojoj se izvještava. Nepristranost je odsutnost bilo kakvog svrstavanja novinara na bilo koju stranu, bez obzira na njegove osobne sklonosti.

2. Zloraba medijske moći i odgovornost za javno objavljenu riječ

“Proizvedeni nož može jednako biti upotrijebljen za rezanje kruha gladnu čovjeku kao i za ubojstvo. Može služiti životu ili smrti. Je li upotrijebljen za dobro ili za zlo, ne ovisi o njemu nego o čovjeku” zapisao je Jerzy W. Galkowsky (Galkowsky, 1998.: 9) tvrdeći kako dobro i zlo ne postoje u materijalnim, prirodnim ili tehničkim predmetima, nego u čovjeku koji ih proizvodi ili se njima koristi. isto je i s medijima, koji sami po sebi ne mogu biti negativni. No ako ih se zlorabi, mogu postati opasno oruđe protiv čovjeka i njegova dostojanstva, odnosno protiv njegove privatnosti, časti i ugleda. “Neistina koja se objavi u novinama s nakladom od stotinu tisuća primjeraka može promijeniti nečiji život. S tog aspekta gledajući etiku, novinari se mogu doimati kao gospodari života i smrti. Njihovo je oruđe i oružje – riječ.” (Vilović, 2004.: 1)

Većina je autora suglasna o tome da su hrvatski mediji posljednjih godina u svojevrsnoj krizi profesionalizma i odgovornosti. Ante Gavranović drži kako je došlo do erozije profesije i profesionalnosti, zapostavljanja ili posvemašnjega gubitka etičke dimenzije te da je sloboda izražavanja pretvorena u zlorabu medija. Novinari imaju golemu moć koje kadšto nisu svjesni. Objavljena poluistina ili dezinformacija može razoriti nečiji društveni ugled, obiteljski život pa čak dovesti i do katastrofalnih posljedica (Malović, 2004.: 35).

Trendovi koji su obilježili devedesete godine prošloga stoljeća i početak 21. stoljeća u Hrvatskoj su: *tabloidizacija, komercijalizacija, senzacionalizam, objavljivanje neistina i manipuliranje činjenicama, nepridržavanje profesionalnih standarda, narušavanje etičkih normi i gubitak vjerodostojnosti.*

Osim siromaštva, ratnih okolnosti i uglavnom skromne obrazovne strukture stanovništva, na izgled hrvatskih novina snažno je utjecao proces *tabloidizacije* medija koji se dogodio u cijelom svijetu, a munjevito je osvojio i sve zemlje koje su izišle iz socijalističkoga sustava. Hrvatska je uvijek bila otvorena za sve novo što se zbivalo u razvijenim zemljama pa je trend ta-

bloidizacije novina – koje trebaju istodobno i informirati i zabaviti svoju publiku – i u nas našao plodno tlo (Vilović, 2004.: 4). Umjesto informacije, mediji sve češće objavljuju senzacionalističke informacije, s vrlo malo stvarnih uporišta. Naslovi koji prodaju novine postaju konstrukcije bez stvarnoga uporišta u tekstu. Naslovna informacija uglavnom se temelji samo na pretpostavkama. Sugovornicima se često, doslovce stavljaju riječi u usta, odnosno nerijetko im se pripisuje ono što uopće nisu rekli ili se njihove riječi interpretiraju tako da ne odgovaraju izrečenome, o čemu svjedoče mnogobrojni demantiji. Često se nečije riječi stavljaju u posve drukčiji kontekst, kojim se nastoji izgraditi unaprijed planirana priča ili se manipulira izvadcima iz konteksta. Zanimljivo je da u hrvatskim medijima objavljivanje neistina djeluje po zakonu spojenih posuda, odnosno objavljenu laž u jednom mediju, ostali mediji prenose vrlo brzo, bez ikakve kritičke prosudbe i provjere istinitosti ili na njoj grade zaključke i komentare, uzimajući je “zdravo za gotovo”.¹

O srozavanju novinarske profesije u Hrvatskoj svjedoči i činjenica da su, prema rezultatima istraživanja švedske agencije Idea², hrvatski masovni mediji na dnu ljestvice povjerenja u institucije u Hrvatskoj, a poznato je da mediji bez povjerenja primatelja te ugleda i kredibiliteta gube svoju ulogu i društveno značenje. Istodobno naklada tiskanih medija prema ukupnim pokazateljima u Hrvatskoj neprekidno pada pa se čini da sami građani kažnjavaju trend pada profesionalnosti hrvatskih medija. “Danas se ništa ne može vjerovati onome što pišu novine. Čak i istina postaje sumnjiva čim ju se stavi u to onečišćeno sredstvo. (...) Čovjek koji nikada ne čita novine bolje je informiran od onoga koji ih čita zato što je onaj tko ništa ne zna bliže istini od onoga čiji je um ispunjen lažima i pogreškama.” Tu je rečenicu napisao američki predsjednik Thomas Jefferson, davne 1807., ali se, na žalost, u hrvatskoj stvarnosti čini tako aktualnom. Očito se hrvatski mediji suočavaju s problemima koje je napredni Zapad davno prebolio kao masovnu pojavnost. Vilović je istraživala najčešće etičke prijepe u hrvatskim medijima i sažela

¹ Ivan Miklenič, glavni urednik Glasa Koncila (25. ožujka 2007.) opisao je taj model na primjeru izvještavanja o Crkvi: “Jedan ili dvojica novinara objave svoj tekst u dnevnim novinama kao vijest iz Crkve polazeći od stvarnoga crkvenog događaja, ali prešućujući bit toga događaja, ističući nešto posve rubno i nekad manje, nekad više, krivotvoreći neki od crkvenih stavova, tako da korisnik medija dobiva u biti dezinformaciju. Potom slijedi drugi val u koji se najčešće uključuje televizije koje priređuju rasprave, ne o onome što se u Crkvi stvarno dogodilo ili što je u Crkvi stvarno rečeno, nego o krivotvorini prvih (dez)informatora, a u tim raspravama najčešće sudjeluju i oni koji ne samo da ne poznaju Crkvu, crkvenu misao i kršćanstvo nego koji su unaprijed protiv svega što je crkveno i kršćansko. U tome drugom valu javljaju se i ‘komentatori’ koji onda, polazeći, od te krivotvorine, dijele lekcije Crkvi i produbljuju dezinformiranost javnosti, često ne uvažavajući pritom, u međuvremenu objavljena, crkvena objašnjenja ni ispravak netočnosti.”

² <http://www.idea.com>, 20. 12. 2005.

ih je u sljedeće kategorije: neistinito izvještavanje, anonimni izvori, prikazivanje samo jedne strane, narušavanje temeljnih prava čovjeka, narušavanje prava manjinskih društvenih skupina, propagandni tekstovi, loš ukus i opscenost te nepodudarnost teksta i naslova. Etički prijepori s kojima se susreće razvijeni Zapad podosta su drukčiji i gotovo je nepojmljivo da se tamošnja javnost bavi nekim od tih "prekršaja", poput neistinitoga izvještavanja, propagandnih tekstova, nepodudarnosti teksta i naslova i sl. jer takve prijestupe sankcionira sama struka, a autor ili medij gube vjerodostojnost pa i licenciju za rad. Skupina američkih znanstvenika, poznata kao *Missouri Group* navela je tamošnjih sedam smrtnih grijeha za novinarsku etiku: plagijat, podmićivanje, sukob interesa, zadržavanje informacija, prijevara i manipulacija, povreda privatnosti i sudjelovanje u vijestima.

Zašto novinari objavljuju neistine? Na to je pitanje pokušao odgovoriti Malović: "Brz put do slave i uspjeha jedan je od mogućih odgovora. Ništa nije lakše negoli objaviti poluistinu ili nepotpunu istinu. Novinarstvo je prepuno primjera koji sramote struku i srozavaju ugled novinara koji svoj rad temelje na provjerenim podacima" (Malović, 2005.: 21). Kako bi spriječile kršenje etičkih standarda te povrede temeljnih prava i sloboda građana, odnosno narušavanje njihova dostojanstva, privatnosti, časti i ugleda, hrvatska i međunarodne strukovne udruge donijele su etičke kodekse, kojima se definiraju prava i obveze novinara te istodobno štite prava i interesi građana. Tako Kodeks časti Hrvatskog društva novinara u čl. 16. kaže: "*Novinar treba štiti čovjekovu intimu od neopravdanog ili senzacionalističkog otkrivanja u javnosti. Novinar je obavezan poštivati svačije pravo na privatni i obiteljski život, dom, zdravlje i prepisku. Objavljivanje podataka koji narušavaju nečiju privatnost, bez nečije privole, mora biti opravdano interesom javnosti ... Posebna se pozornost i odgovornost zahtijeva kad se izvještava o nesrećama, obiteljskim tragedijama, bolestima, djeci i malodobicima, u sudskim postupcima, poštuje pretpostavku (presumpciju) nedužnosti, integritet, dostojanstvo i osjećaje svih stranaka u sporu. U političkim sukobima treba uvažavati građanska prava i slobode sudionika te nastojati ostati nepri stran.*"

Međunarodna federacija novinara u Bordeauxu 1954. donijela je Deklaraciju o načelima ponašanja novinara, u kojoj – među ostalim – u čl. 8. stoji: "*Opasnom profesionalnom povredom novinar smatra: plagijat, zlonamjerno pogrešno prikazivanje, klevetu, uvredu, povredu časti, neutemeljene optužbe, prihvaćanje mita u bilo kojem obliku, povezano s objavljivanjem ili prikri vanjem informacija*".

No, unatoč postojanju etičkih kodeksa, činjenica jest da se oni u hrvatskoj praksi redovito krše. Jedna od mogućnosti koju imaju oni čija su prava ugrožena jest prijava Vijeću časti Hrvatskoga novinarskog društva. Tako je Vijeće časti HND-a tijekom 2006. godine imalo ukupno 179 predmeta, od

čega je riješeno 167. U 76 slučajeva bila je riječ o osnovanim zahtjevima, odnosno prekršen je kodeks, a u isto toliko slučajeva zahtjevi su bili neosnovani. U šesnaest slučajeva utvrđeno je da vijeće nije bilo nadležno ili nije imalo na temelju čega donijeti zaključak. Najčešće je kršen članak 4. koji obvezuje na iznošenje istinite, uravnotežene i provjerene informacije, potom članak 16. – osobito onaj dio koji traži da novinar štiti čovjekovu intimu od neopravdanog i senzacionalističkog otkrivanja u javnosti.³ U slučaju kršenja kodeksa, jedina je zadovoljština koju su oštećenici dobili izricanje opomene novinarima i medijima koji su prekršili kodeks objavljujivana na stranicama strukovnog časopisa HND-a “Novinar”.

U Hrvatskoj, kao ni u većini tranzicijskih zemalja, ne postoji sustavna briga za čitatelje i medijsku etičnost, a regulacija i samoregulacija novinarske struke kao uvjet kvalitetnijih medija dosad su redovito ostajale na dobrim idejama (Vilović, 2006.: 80). S pravom se možemo pitati: Ako su mediji “čuvari” demokracije, tko čuva “čuvare?”, citirajući latinsku uzrečicu “*Qui custodes ipsos custodes?*”. Odgovor bi trebao biti – građani, posredstvom pravne regulative.

3. Ograničenja medijskih sloboda i zaštita prava građana

Sloboda medija zasigurno je jedna od najvećih tekovina demokratskih društava. No, činjenica je da sloboda medija ne može biti samoj sebi svrha. Ona je važna radi slobode čovjeka, odnosno ostvarenja njegovih temeljnih ljudskih prava i sloboda. A ostvarivanje tih sloboda obuhvaća dužnosti i odgovornosti, pa se tako u određenim situacijama, uvjetima ili slučajevima može ograničiti. Prema tome, ne postoji apsolutna sloboda medija. Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, člankom 10. svima jamči pravo na slobodu izražavanja. Ali ostvarivanje tih sloboda obuhvaća *dužnosti i odgovornosti*, pa stoga može biti podvrgnuto određenim formalnostima, uvjetima, ograničenjima ili kaznama propisanim zakonom, i u demokratskom društvu nužnima radi interesa državne sigurnosti, teritorijalne cjelovitosti ili javnoga reda i mira, radi sprječavanja nereda ili zločina, radi zaštite zdravlja i morala, ugleda ili prava drugih, sprječavanja odavanja povjerljivih informacija ili očuvanja autoriteta i nepristranosti sudstva.

Hrvatski Ustav u članku 16., kao legitimne razloge za zakonsko ograničavanje slobode izražavanja misli, zajamčene člankom 38. Ustava, taksativno navodi – zaštitu sloboda i prava drugih ljudi, te pravnog poretka, javnog morala i zdravlja. Hrvatski Zakon o medijima izričito navodi prava građana u odnosu na medije i njihove slobode. U čl. 7. izričito stoji: “Svaka osoba ima pravo na zaštitu privatnosti, dostojanstva, ugleda i časti”. U čl. 40.

³ Novinar, 11-12/2006., str. 16.

je definirano da “Svatko ima pravo od glavnog urednika zahtijevati da bez naknade objavi ispravak objavljene informacije kojom su bila povrijeđena njegova prava i interesi. (...) Svrha ispravka je ispravljanje netočne ili nepotpune informacije”. U čl. 41. stoji: “Ispravak se mora objaviti bez promjena i dopuna na istom ili istovrijednom mjestu programskog prostora i na isti ili istovrijedan način na koji je bila objavljena informacija na koju se ispravak odnosi. (...) Ispravak se bez suglasnosti podnositelja zahtjeva ne smije objaviti među reagiranjima ili pismima čitatelja, odnosno gledatelja ili slušatelja”. Članci 40. i 41. Zakona o medijima u Hrvatskoj se, na žalost, redovito krše, jer se ispravci najčešće objavljuju u skraćenom i prilagođenom obliku (s uredničkom opremom teksta) i to – ne na isti ili istovrijedan način, odnosno na istom ili istovrijednom mjestu – nego u rubrici s pismima čitatelja.

4. Mogućnosti zaštite povrijeđenih prava i interesa u okviru vrijedećih propisa Republike Hrvatske

Najbolja zaštita od tužbi jest istina, čast, pošteno komentiranje i kritika.

Novinar ne bi smio objaviti ništa što ne može obraniti na sudu.

Missouri Group

Iz izloženoga, vidljivo je da se nepotpuno i netočno objavljivanje informacija može sankcionirati unutar same novinarske struke, putem Vijeća časti HND-a. No, osoba kojoj je objavljenom informacijom povrijeđena privatnost, dostojanstvo, ugled i časti, može potražiti i drugu zaštitu, i to kroz sljedeće institucije:

1. zaštita u okviru kaznenoga postupka,
2. objavljivanje ispravka i/ili odgovora na objavljenu informaciju,
3. objavljivanje isprike,
4. objavljivanje priopćenja o odluci o neopravdanosti prijašnje osude ili neosnovanosti uhićenja,
5. naknada štete.

4.1. Zaštita u okviru kaznenoga postupka

Kaznena djela protiv časti i ugleda propisana su u Glavi XV. Kaznenog zakona (u daljnjem tekstu: KZ-a) i izviru iz čl. 35. Ustava Republike Hrvatske po kojem se svakom građaninu jamči štovanje i pravna zaštita njegova osobnog i obiteljskog života te dostojanstva, ugleda i časti.⁴ Kao osnovna kaznena djela pojavljuju se kleveta (čl. 200. KZ-a) i uvreda (čl. 199. KZ-a), dok su ostala kaznena djela – iznošenje osobnih ili obiteljskih prilika (čl. 201. KZ-a) i predbacivanje kaznenoga djela (čl. 202. KZ-a) samo posebni oblici kaznenoga djela klevete i uvrede.

Takozvana “novinarska kleveta”, koja predstavlja teži oblik kaznenoga djela klevete, propisana je stavkom 2. čl. 200. KZ-a kao *iznošenje ili pronošnje putem tiska, radija, televizije (...), nečeg neistinitog o drugom, a što može škoditi njegovoj časti ili ugledu*. Iz samoga zakonskog opisa naziru se i osnovni elementi toga kaznenog djela. Naime, kleveta je uvijek činjenična tvrdnja, i to tvrdnja koja je dana u vidu istinitosti, a nije istinita. Dakle, sadržaj iznošenja ili pronošnja moraju biti događaji, ljudske radnje, pojave i drugo, koje se mogu osjetilima spoznati. One moraju izgledati realno, tako da je moguće povjerovati u njihovo postojanje i da se to može dokazati. Stoga se klevetnička tvrdnja može odnositi samo na prošle i sadašnje događaje, a nikako na moguća predviđanja događaja u budućnosti. Osim toga, klevetnička tvrdnja mora biti takva da može škoditi časti i ugledu, odnosno mora biti takva da izaziva prezir okoline i umanjuje ugled osobe u sredini u kojoj živi. Tvrdnja u izjavi mora biti lažna, nepostojeća. Isto tako, kleveta mora biti ozbiljnoga značenja jer se kao klevetničke tvrdnje neće uzimati one koje znače ozbiljna pretjerivanja izrečena u šaljivom tonu i slično. Pojam uvrede zakonodavac nije pobliže odredio u zakonskom tekstu, nego je to pitanje prepustio kaznenopravnoj teoriji i sudskog praksi.⁵ Uvreda bismo

⁴ Čast bi bila ukupnost vrijednosti koju ima čovjek kao član određene društvene zajednice i ona ponajprije znači poštovanje ljudskoga dostojanstva. Dakle, zaštitu časti čovjek uživa od samoga rođenja, tako da se kao oštećenik kod ovakvih djela može pojaviti svaka osoba, dijete, duševno bolesna osoba, umrla osoba, pravna osoba i dr. Za razliku od časti, ugled se kao dio časti ne stječe rođenjem (tek rođena djeca nemaju ugled), nego ponašanjem i pozitivnim djelovanjem tijekom života. Prema tome, pod ugledom se podrazumijeva uvažavanje od drugih u društvu, a takvo uvažavanje imaju, na primjer, osobe iz društvenog i političkog života, sportaši itd. (Primorac, 2004.: 80)

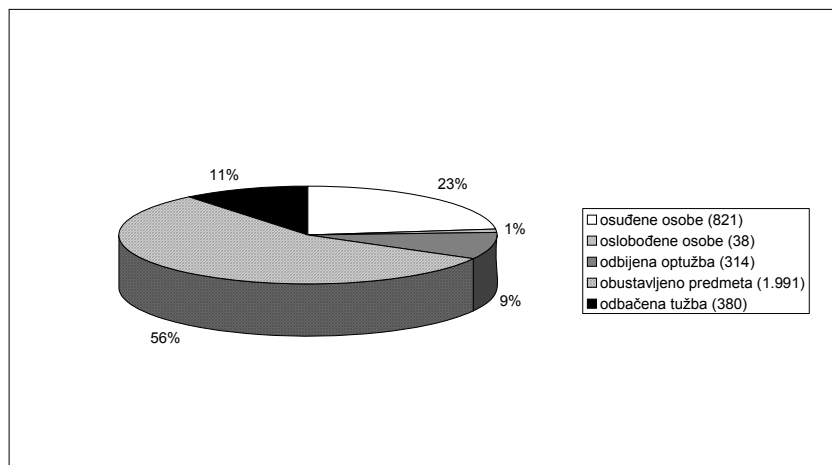
⁵ Kao primjer kaznenoga djela *uvrede* navodimo slučaj okrivljenog S. J. (po zanimanju novinara) koji je u jednom tjedniku za privatnog tužitelja I. P. naveo da je “kriminalac” – pravomoćna presuda Općinskog suda u Zagrebu br. K-284/2002. Kao primjer kaznenog djela *klevete* navodimo slučaj okrivljenika D. G. (po zanimanju novinara) koji je u jednom tjedniku za privatnu tužiteljicu naveo “(...) i odvjetnica A. L. kojoj se zamjerila njezina komunistička prošlost, ali čiji sin služi u 4. gardijskoj brigadi (...)” Budući da je u tijeku postupka utvrđeno da je ta činjenična tvrdnja neistinita, sud je presudio da je počinjeno kazneno djelo klevete iz čl. 200. st. 2. KZ-a, presuda Županijskog suda u Splitu br. Kž-148/97. od 20. 05. 1997.

mogli označiti kao negativan vrijednosni sud o drugoj osobi, kojim se izražava njezino omalovažavanje ili nepoštovanje dostojanstva. Uvreda je kazneno djelo supsidijarne naravi. To znači da će ono biti ostvareno kad nema elemenata nekoga drugog kaznenog djela protiv časti i ugleda ili sličnoga djela kojim se štiti čast i ugled, kao npr. povreda ugleda strane države i međunarodne organizacije. "Novinarska uvreda", a što je samo uvjetni pojam, opisana je u čl. 199. st. 2. Kaznenoga zakona, a riječ je o *uvredi drugoga putem tiska, radija, televizije (...)* zbog čega je uvreda postala pristupačnom većem broju osoba. Kazneni postupak za sva kaznena djela protiv časti i ugleda pokreće se privatnom tužbom, i to u roku od tri mjeseca od dana kad je osoba ovlaštena za podnošenje tužbe doznala za kazneno djelo i počinitelja. U sudskom kaznenom postupku sud provodi raspravu i odlučuje je li zahtjev tužitelja opravdan i utemeljen na zakonu.

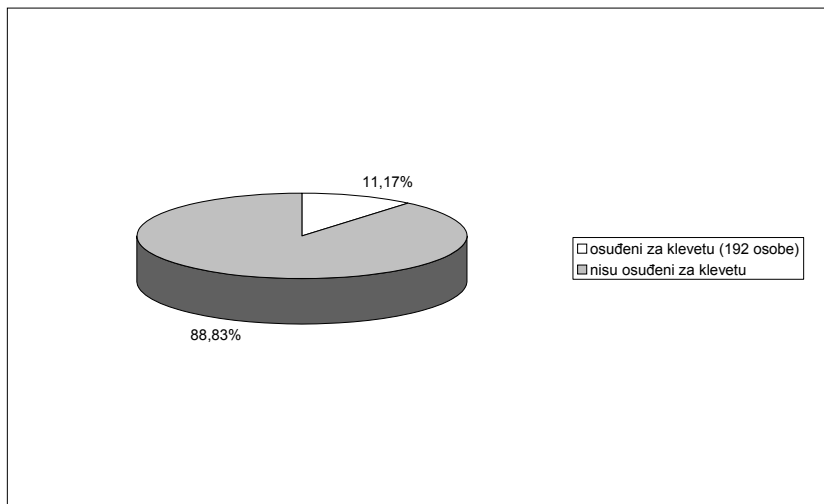
Zbog osobitog značenja i aktualnosti kaznenoga djela klevete iz čl. 200. st. 2. KZ-a, u daljnjem tekstu pokušat ćemo iznijeti neke statističke pokazatelje, naznačiti zakonska rješenja i sankcije, ali i osvrnuti se na zakonska rješenja drugih zemalja.

Od stvaranja hrvatske države do danas broj kaznenih djela počinjenih putem medija znatno se povećao. Tako je, primjerice, u razdoblju od 1998. do 2002. za kaznena djela protiv časti i ugleda optuženo ukupno 3.891 osoba, što je 2,85% od ukupnoga broja optuženih osoba. U istom je razdoblju osuđena 821 osoba što je 21,1% od broja optuženih osoba, dok je 38 (9,98%) osoba oslobođeno, za 314 (8,07%) je odbijena optužba, dok je 1.991 (51,17%) predmeta obustavljeno, a u 380 (9,77%) je tužba odbačena.

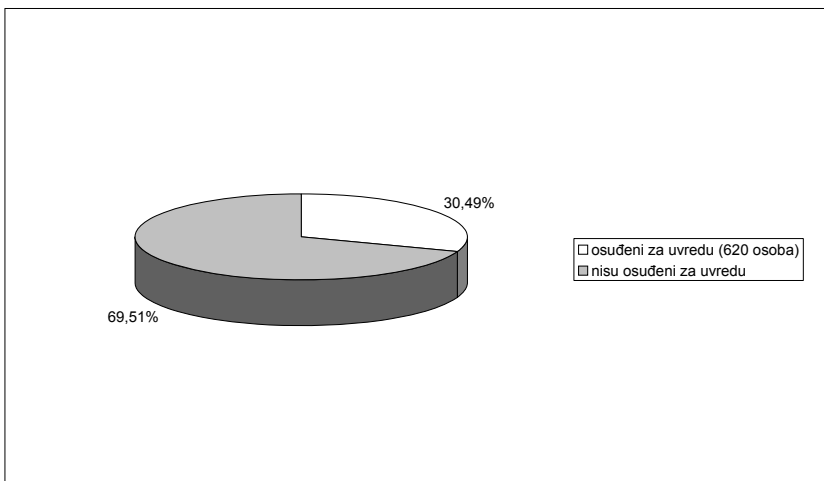
Prikaz 1: Kaznena djela protiv časti i ugleda (1998.-2002.)

Prikaz 2: Osobe osuđene za klevetu od 1998. do 2002.

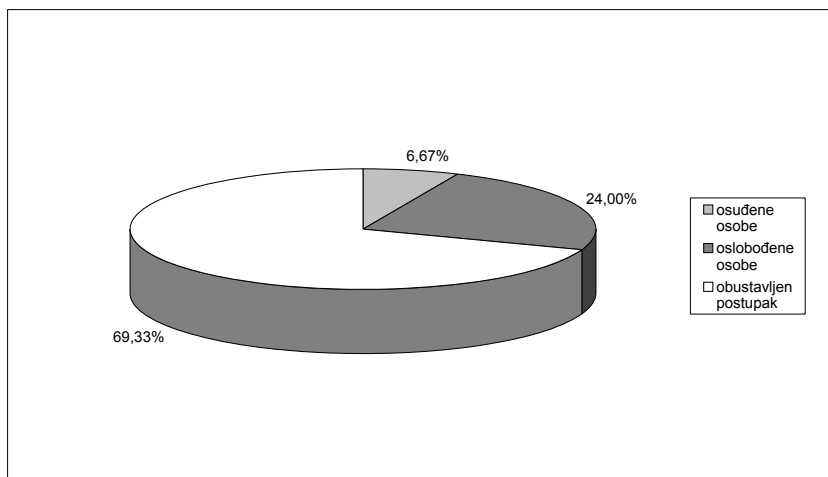
Prikaz 3: Osobe osuđene za uvredu od 1998. do 2002.

U razdoblju od 1998. do 2002. za klevetu je osuđeno 192 osobe, za uvredu 620, za iznošenje osobnih ili obiteljskih prilika 6 osoba i za predbacivanje kaznenoga djela (1,87%). U najviše slučajeva je izrečena uvjetna osuda 59,2% (za 486 osoba), novčana kazna 21,8% (179), te sudska opomena 17,3% (142). Tako je na Općinskom sudu u Zagrebu, kao najvećem sudu u Republici Hrvatskoj u razdoblju od 1995. do 1999. riješeno ukupno 75 pred-

meta klevete od kojih je samo pet bilo osuđujućih, dok je u ostalim slučajevima uglavnom donesena presuda u korist optuženika (oslobađajuća-odbijajuća), a u većini je slučajeva rješenjem obustavljen postupak.

Prikaz 4: Završeni kazneni postupci za kazneno djelo klevete kod Općinskoga suda u Zagrebu za razdoblje 1995.-1999.

Iz navedenoga prikaza proizlazi da je od ukupnoga broja osoba optuženih za kazneno djelo klevete, relativno mali broj bio i osuđen (samo 11,17%), dok je broj osuđenih osoba za kazneno djelo uvrede ipak nešto viši (30,49%). Više je razloga relativno malom broju osuđenih osoba za klevetu, a u praksi je uočljiv problem nastupanja zastare zbog opstrukcije kaznenoga postupka. Naime, optuženicima i svjedocima teško se uručuju pozivi za raspravu zbog česte promjene adrese ili izbjegavanja primitka poziva, a učestali su i slučajevi ispričavanja nemogućnosti pristupa sudu zbog bolesti ili službenoga putovanja. No, unatoč malom broju osuda za kazneno djelo klevete, a u kojim slučajevima je kao sankcija većinom bila određena uvjetna osuda ili novčana kazna, u medijima se često moglo čuti i pročitati, kako već samo postojanje kazne zatvora kao sankcije za klevetu, predstavlja udar na demokraciju i slobodu javne riječi.

Novelom Kaznenog zakona (NN, 71/06.) od 28. 6. 2006.⁶, koja je stupila na snagu 1. 10. 2006. godine, zakonodavac je ukinuo mogućnost izricanja

⁶ Riječ je o rješenjima koja su u posljednji tren predložena amandmanom Vlade Republike Hrvatske, pa ih mnogi shvaćaju kao izraz dodvoravanja medijima nekih ministara i članova Vlade, te nespornog pritiska i utjecaja medija u društvu. Tome je prethodio presedan u kojem je ministrica pravosuđa Republike Hrvatske Vesna Škare Ožbolt dala javno jamstvo da novinari u

kazne zatvora (i uvjetne osude) za sva kaznena djela protiv časti i ugleda, pa tako i za uvredu i klevetu. Stoga je kao zapriječena kazna za navedena kaznena djela ostala samo novčana kazna, te iznimno sudska opomena u skladu s člankom 66. KZ-a.⁷ Iako se u medijima često pogrešno tumači, nije provedena “dekriminalizacija” klevete jer kazneno djelo klevete i dalje postoji, nego je izvršena promjena sankcije – nema kazne zatvora, nego postoji novčana kazna.

Ako pogledamo zakonska rješenja sankcija za klevetu u susjednim zemljama i zemljama Europe, uočljivo je da samo novčanu kaznu kao sankciju predviđaju zakonodavstva Francuske, Finske, Azerbajdžana, Armenije, Bugarske, Crne Gore i Srbije. S druge strane, novčana kazna ili zatvor do dva mjeseca predviđen je u Grčkoj, novčana kazna ili zatvor do tri mjeseca predviđen je na Malti, novčana kazna ili zatvor do šest mjeseci predviđen je u Norveškoj i Sloveniji, novčana kazna ili zatvor do jedne godine predviđen je u kaznenim zakonima Albanije, Islanda, Litve, Poljske i Rumunjske. Novčana kazna ili zatvor do čak dvije godine predviđen je u Njemačkoj i Slovačkoj, dok samo kazneni zakon Rusije predviđa novčanu kaznu ili rad za opće dobro na slobodi. Iz navedenoga slijedi da sankcioniranje klevete nije jednako riješeno u svim zakonodavstvima, a iz izloženog prikaza vidljivo je da većina tzv. zapadnih demokracija ipak u svojim zakonodavstvima kao sankciju za kazneno djelo klevete zadržava kaznu zatvora. Zanimljivo je da je od susjednih zemalja samo Bosna i Hercegovina u potpunosti dekriminalizirala klevetu, i to odlukom visokoga predstavnika Zakonom o zaštiti od klevete iz 2002. godine. To znači da je kleveta zakonski premještena iz kaznenog zakona u područje građanskog prava gdje u parničnom postupku oštećenik može ostvariti pravo na novčanu naknadu (Kaleb, 2006.: 27).

Dakle, ako novinar *de lege lata* u Republici Hrvatskoj bude osuđen za kazneno djelo klevete, uz iznimno sudska opomenu, morat će platiti samo novčanu kaznu. Novčana kazna određuje se u dnevnim dohodcima (10 – 300 dnevnih dohodaka), a što bi u novčanim jedinicama iznosilo od 1.500 do 45.000 kuna. Iako se navedeni iznosi mogu činiti prilično visokima, u Crnoj Gori je novčana kazna za klevetu određena u minimalnom iznosu od 1.200 eura, a visina izrečenih novčanih kazni iznosi od 5.000 eura do 14.000 eura,

Hrvatskoj neće ići u zatvor (srpanj 2004.) te se javno usprotivila presudi Općinskog suda u Splitu zbog izrečene uvjetne zatvorske kazne za klevetu novinarki Hrvatskoga radija Ljubici Letinić. Ministrica je javno poduprla novinarku i njezinu namjeru da zatraži zaštitu Vrhovnog suda, žalbom za zaštitu zakonitosti, ističući da izmjenama Kaznenoga zakonika novinari *ne mogu kazneno odgovarati zbog klevete*.

⁷ Kod “novinarske klevete” u st. 2. čl. 200. KZ navedeno je samo “kaznit će se novčanom kaznom”. Prema tome, zakonodavac nije propisao visinu minimuma i maksimuma novčane kazne, te se primjenjuju opće zakonske odredbe iz čl. 51. st. 2., i to novčane kazne od deset do tristo dnevnih dohodaka.

odnosno u prosjeku otprilike 8.000 eura. U zemljama Europske Unije novčana kazna je daleko viša, pa se primjerice u Francuskoj kreće od 25.000,00 do 35.000,00 eura. Ako pak novčana kazna u Republici Hrvatskoj ne bude plaćena u roku određenom presudom ili bude samo djelomično plaćena, odlukom suda naplatit će je prisilno Porezna uprava Ministarstva financija. Ako se novčana kazna ne bi mogla prisilno naplatiti, sud će je uz pristanak osuđenika zamijeniti radom za opće dobro na slobodi, tako da će jedan dnevni dohodak zamijeniti jednim danom takvoga rada. No, bez pristanka osuđenika nema zamjene novčane kazne u rad za opće dobro, a pitanje je koji će osuđenik za klevetu pristati na isto. Tim je zakonskim rješenjem zakonodavac omogućio da novčana kazna ostane nenaplaćena, (Kaleb, 2006.: 25.) te je otvorio put potpunoj minimalizaciji i depenalizaciji klevete. Osim toga, izmjene i dopune odredbe čl. 203. KZ-a, kojima se propisuju razlozi za isključenje protupravnosti, oštećenika-tužitelja stavljaju u još nepovoljniju poziciju. Naime, u novoj odredbi je navedeno: “*Nema kaznenog djela kada se radi o (...) klevetničkom sadržaju iz čl. 200. st. 2. (...) ovog Zakona (...) osim ako iz načina izražavanja i drugih okolnosti jasno proizlazi da se radi o ponašanju koje je imalo za cilj samo škoditi nečijoj časti ili ugledu*”.⁸ Stoga, zakon je oštećeniku nametnuo i daljnje dokazivanje kako počinitelj klevete pri iznošenju klevete nije imao baš nikakvoga drugog cilja nego isključivo škoditi njegovoj časti i ugledu, a čime je opet otvorena mogućnost da očiti klevetnik prođe nekažnjeno.

4.2. Objavlivanje ispravka i/ili odgovora na objavljenu informaciju te isprike i priopćenja o odluci o neopravdanosti prijašnje osude ili neosnovanosti uhićenja

Institut objavljivanja ispravka informacije jedan je od načina popravljajna nematerijalne štete prouzročene objavom informacije u medijima. S tim u vezi, zakonodavac je u odredbi čl. 22. Zakona o medijima (Narodne novine br. 59/04.), propisao da se nematerijalna šteta u pravilu naknađuje objavljivanjem ispravka informacije i isprikom nakladnika, te isplatom naknade sukladno općim propisima obveznog prava. Dakle, šteta uzrokovana objavljenom informacijom naknađuje se ponajprije na isti način na koji je i uzrokovana – obavještavanjem publike istoga medija da informacija nije točna.

⁸ U odredbi koja je prestala vrijediti navedeno je: “*Nema kaznenog djela kada se radi o (...) klevetničkom sadržaju iz čl. 200. st. 2. (...) ovog Zakona (...) ako iz načina izražavanja i drugih okolnosti jasno proizlazi da se ne radi o ponašanju koje je imalo cilj naškoditi nečijoj časti i ugledu*”.

Zakon o medijima (u daljnjem tekstu: ZM-a) određuje pojam medija⁹ i način ostvarivanja prava na ispravak informacije, obveze glavnoga urednika medija u vezi s objavljivanjem ispravka, te regulira sudski postupak radi objavljivanja ispravka. Pravo na objavu ispravka daje se osobi kojoj je objavljenom informacijom povrijeđeno pravo ili interes (čl. 40. st.1. ZM-a). Iako Zakon ne navodi posebice određena zaštićena dobra, pod taj pojam mogu se podvesti dostojanstvo, ugled i čast osobe. Ovlaštenici prava na objavu ispravka jesu fizičke i pravne osobe¹⁰ te druge organizacije i tijela čija su prava i interesi povrijeđeni informacijom. Zakon određuje i krug supsidijarnih ovlaštenika kad je osoba na koju se informacija odnosi umrla, pa se tu navode njezina djeca, posvojenici, bračni drug, roditelji, posvojitelji, braća i sestre, te pravna osoba ako se informacija odnosi na djelatnost pokojnika u vezi s tom pravnom osobom (čl. 40. st. 7. ZM-a).

Informacija čije se ispravljanje traži mora biti netočna ili nepotpuna pa se ispravak svodi na ispravljanje pogrešnih tvrdnji ili netočnih navoda u objavljenoj informaciji. Takav bi ispravak predstavljao ispravak u užem smislu, za razliku od ispravka u širem smislu koji se navodi u čl. 40. st. 4. ZM-a kao *“iznošenje činjenica i okolnosti kojima povrijeđeni pobija ili s namjerom pobijanja bitno dopunjuje navode u objavljenom tekstu”*. Objavljivanje isprike odnosi se na uvredljive navode jer se ispravlјati mogu samo netočni navodi, ali ne i uvredljivi.

Zakonodavac je posebno normirao i pravo odgovora na objavljenu informaciju (čl. 56. ZM-a) kojim se navodima pogodnim za dokazivanje poriču u biti ili bitno nadopunjuju sporni navodi o činjenicama i podacima u objavljenoj informaciji¹¹, a takav tekst mora biti istovjetne naravi i duljine kao objavljena informacija. Pri ispravku objavljene informacije tekst ne smije biti nerazmjerno dulji od objavljene informacije odnosno dijela informacije na koju se odnosi¹², osim ako bi se ispravak odnosio na klevetničke ili uvredljive

⁹ U čl. 2. ZM-a, navodi se da su mediji: novine i drugi tisak, radijski i televizijski programi, programi novinskih agencija, elektroničke publikacije, teletext i ostali oblici dnevnog ili periodičnog objavljivanja urednički oblikovanih programskih sadržaja prijenosom zapisa, glasa, zvuka ili slike.

¹⁰ Pravo na ispravak ili objavu presude priznao je pravnoj osobi već Ustavni sud Republike Hrvatske odlukom br. U-III-1558/2000. od 19. 2. 2004., koja je objavljena u NN br. 27/04., str. 1199.

¹¹ Radi izbjegavanja različitih tumačenja ispravka u širem smislu i odgovora na objavljenu informaciju ovlaštenici u praksi često podnose u smislu čl. 40. i 56. ZM-a jedinstveni Zahtjev za ispravak i odgovor na objavljenu informaciju.

¹² V. čl. 41. st. 1. i čl. 56. st. 2. ZM-a

ve navode, kad je glavni urednik dužan objaviti i takav nerazmjerno dulji ispravak¹³.

Dakle, Zakon o medijima ovlašteniku prava na objavljivanje ispravka i/ili odgovora na objavljenu informaciju, nameće i određene obveze glede forme, sadržaja i roka za podnošenje zahtjeva za objavu ispravka. Te obveze predstavljaju pretpostavke za objavu ispravka i/ili odgovora na objavljenu informaciju i ovlaštenik ih mora ispuniti. Ovo osobito zato jer je njihova negacija taksativno navedena u čl. 42. st. 2. ZM-a kao razlog za neobjavlivanje ispravka od strane glavnoga urednika. Zahtjev za objavom ispravka podnosi se glavnom uredniku u pisanom obliku i u roku od 30 dana od objave informacije. Takav zahtjev mora biti obrazložen i potpisan od strane podnositelja i treba sadržavati sve potrebne podatke o podnositelju i njegovoj adresi (čl. 40. st. 2. i 3. ZM-a).

Zahtjev se mora odnositi na informaciju na koju se ovlaštenik poziva, u njemu moraju biti navedene činjenice i okolnosti u vezi s navodom o informaciji i naveden nadnevak njezine objave, te mora biti napisan na jeziku koji je istovjetan jeziku na kojem je objavljena osporavana informacija.

Zakon o medijima posebno je regulirao način objavljivanja ispravka u programima radija i televizije, te u elektroničkim publikacijama. Tako je odredbom čl. 42. st. 2. ZM-a određeno da se u programima radija i televizije ispravak daje u pisanom obliku te se objavljuje čitanjem u istom programu i terminu u kojem je objavljena informacija na koju se ispravak odnosi ili u istoj vrsti programa istovjetne gledanosti. U elektroničkim publikacijama ispravak i informacija na koju se odnosi označit će se i povezati linkom.¹⁴

Obveznik objavljivanja ispravka je glavni urednik¹⁵, odnosno kad glavni urednik u elektroničkim medijima nije imenovan glavnim urednikom smatra se direktor programa (čl. 2. st. 8. ZM-a). Ako je glavni urednik utvrdio da zahtjev za objavom ispravka udovoljava propisanim pretpostavkama za ispravak, dužan ga je objaviti bez promjena i dopuna na istom ili istovrijednom mjestu programskoga prostora i na isti ili istovrijedan način na koji je bila objavljena informacija na koju se ispravak odnosi. Ispravak se mora objaviti tako da je iz naslova vidljivo da je riječ o ispravku (čl. 41. st. 1. ZM-a).

No, unatoč izričitoj odredbi zakona, u praksi se ispravak, koji se odnosi na informaciju objavljenu na naslovnici ili na prvim stranicama tiska, često

¹³ V. čl. 42. st. 4. toč. 5. ZM-a

¹⁴ U čl. 41. st. 3. ZM-a određeno je da će Vijeće za elektroničke medije propisati pravila za ostvarivanje prava na ispravak u programima radija i televizije, a što je i učinjeno donošenjem Pravila za ostvarivanje prava na ispravak u programima radija i televizije, NN 139/2005.

¹⁵ ZM-a u čl. 2. st. 8. određuje pojam glavnoga urednika kao novinara ovlaštenoga za uređivanje medija koje imenuje nakladnik na način propisan zakonom.

objavljuje na zadnjim stranicama, i to često pri dnu stranice, dakle prostoru koji je manje čitan. Dakako, u tom slučaju ne bismo mogli govoriti da je obveznik izvršio objavu na isti ili istovrijedan način. Učestalo se to čini i s veličinom slova teksta koji je kod objavljenoga ispravka nekoliko puta manji od veličine slova informacije na koju se odnosi. Često se ispravak, prema volji urednika, krati i mijenja, te se objavljuje među reagiranjima ili pismima čitatelja, odnosno gledatelja ili slušatelja, iako je zakon propisao da je za izmjenu ispravka potreban pristanak podnositelja zahtjeva, odnosno suglasnost za objavu među reagiranjima ili pismima. Uz to, sukladno odredbi čl. 42. st. 3. ZM-a, s ispravkom se ne može objaviti komentar toga ispravka ili odgovor na ispravak, što se također često ne poštuje.

Ispravak mora biti objavljen u prvom, a ako stigne prekasno, u drugom izdanju, odnosno programskom sadržaju medija nakon primitka ispravka. To se ne odnosi na vrijeme izborne promidžbe kad ispravak mora biti objavljen u prvom izdanju, odnosno programskom sadržaju medija nakon primitka ispravka (čl. 42. st. 2. ZM-a). Zakon o medijima propisuje i pravo svake osobe imenovane u medijima povodom kaznene prijave, istražnog zahtjeva, pokretanja istražnog ili kaznenog postupka, da u roku od tri mjeseca od donošenja odluke o odbacivanju kaznene prijave ili odbijanju istražnog zahtjeva, odnosno pravomoćnog rješenja o obustavi postupka ili pravomoćne oslobađajuće presude, može zahtijevati od nakladnika objavljivanje informacije o tome (čl. 55. ZM-a). Dakle, nakon primitka zahtjeva od strane ovlaštene osoba, a koji zahtjev treba sadržavati sve gore navedene pretpostavke glede forme, sadržaja i roka, glavni je urednik dužan objaviti ispravak objavljene informacije. Ako bi pak postojali razlozi za neobjavljivanje ispravka, glavni urednik je o tim razlozima dužan pismeno obavijestiti ovlaštenika, i to u roku propisanom za objavu ispravka.¹⁶

4.3. Sudski postupak radi objavljivanja ispravka informacije

Ako ispravak objavljene informacije uopće ne bi bio objavljen, ili ne bi bio objavljen u roku i na način određen zakonom, podnositelj zahtjeva za ispravak ima pravo podnijeti tužbu protiv glavnoga urednika medija. Tužba se podnosi kod općinskog suda prema sjedištu odnosno stalnom prebivalištu nakladnika medija, i to u roku od 30 dana od proteka roka za objavu ispravka, odnosno dana kad je objavljen ispravak koji nije bio sukladan zakonu (čl. 46. st. 1. i 2. ZM-a). Zakon propisuje da se sudski sporovi radi objave ispravka rješavaju po hitnom postupku. S tim u vezi, zakonodavac je propisao niz procesnih rješenja kojima se ubrzava postupak, pa primjerice propisuje

¹⁶ Ta se odredba u praksi uopće ne primjenjuje zato što zakonodavac nije regulirao, odnosno sankcionirao, slučaj kad glavni urednik ne izvrši obavještanje ovlaštenika o razlozima neobjavljivanja ispravka.

da se prvo ročište glavne rasprave mora održati u roku od osam dana od dana zaprimanja tužbe u sud¹⁷, a glavni urednik mora odgovoriti na tužbu najkasnije na glavnoj raspravi (čl. 47. st. 2. i 3. ZM-a).

Rasprava o tužbi za objavu ispravka ograničena je na raspravljanje i dokazivanje činjenica u pogledu tuženikove dužnosti objave ispravka, a sud će odbiti tužbeni zahtjev ako utvrdi da nije povrijeđeno pravo ili interes tužitelja ili je utvrđeno da postoji kakva druga okolnost zbog koje prema zakonu ne postoji obveza objave ispravka (čl. 48. st. 1. i 3. ZM-a). Sud je dužan donijeti presudu odmah po zaključenju glavne rasprave, a ovjereni prijepis presude dostavlja se strankama najkasnije u roku od tri dana od dana donošenja presude. Ako sud prihvati tužbeni zahtjev, presudom će naložiti glavnom uredniku da je dužan objaviti ispravak u roku i na način određen zakonom, a glavni urednik je dužan u objavi ispravka navesti da je riječ o objavi na temelju presude i citirati izreku presude (čl. 51. st. 3. i 4. ZM-a). Zakonodavac je znatno skratio i žalbeni postupak, pa žalbeni rok iznosi tri dana od primitka prvostupanjske presude, a žalba se ne dostavlja protivnoj stranci na odgovor. Prvostupanjski sud je dužan dostaviti žalbu županijskom sudu u roku od dva dana od dana primitka žalbe, a županijski sud o žalbi mora odlučiti u roku od tri dana od dana primitka žalbe (čl. 52. st. 2. i 3. ZM-a). Protiv presude županijskog suda dopuštena je revizija. Prema tome, sudski postupak radi objave ispravka informacije hitan je postupak i u tom smjeru propisane su konkretne postupovne odredbe. No, zakonom propisanu dinamiku odvijanja postupka, hrvatsko pravosuđe teško prati, tako da se ispravci po presudi objavljuju i nakon nekoliko godina od objave prvotne informacije. U tim se slučajevima posve gubi smisao zakona i osnovna namjera zakonodavca da se u što kraćem roku popravi šteta nastala objavom određene informacije u medijima.¹⁸

4.4. *Naknada štete*

Objavljenom informacijom može se fizičkoj ili pravnoj osobi nanijeti šteta. Ta šteta može biti imovinska (materijalna) i neimovinska (nematerijalna).

¹⁷ Uočljivo je da se ta odredba u praksi ne primjenjuje.

¹⁸ Kao primjer može se navesti slučaj poznatoga hrvatskog novinara kojem su povrijeđena prava i interesi objavljenom informacijom u jednom tjedniku dana 9. 9. 2003. godine. Zahtjev za ispravak podnesen je 12. 9. 2003. Budući da ispravak nije objavljen, dana 16. 10. 2003. podnesena je tužba za objavljivanje ispravka. Dana 15. 6. 2005. godine Općinski sud u Zagrebu donio je prvostupanjsku presudu, a Županijski sud je povodom žalbe donio presudu dana 30. 8. 2005. Kako tuženi tjednik nije objavio ispravak niti po pravomoćnoj presudi, dana 23. 12. 2005. podnesen je prijedlog za ovrhu. Dana 19. 4. 2006. povodom revizije tuženoga tjednika potvrđena je presuda od strane Vrhovnog suda Republike Hrvatske. U vrijeme pisanja ovoga članka, dakle nakon gotovo tri i pol godine, ispravak još nije objavljen, unatoč svemu navedenom.

jalna). Imovinska (materijalna) šteta uvijek se odražava na imovini oštećenoga, na njegovim subjektivnim imovinskim pravima, a u praksi će se najčešće raditi o sprječavanju povećanja imovine oštećenika. Neimovinska (nematerijalna) šteta predstavlja povredu subjektivnih nematerijalnih prava i interesa oštećenika, a očituje se u obliku duševnih boli zbog povrede časti i ugleda. Da bi oštećenik mogao podnijeti tužbu za naknadu neimovinske štete, on prethodno mora zatražiti od nakladnika objavljivanje sporne informacije, odnosno isprike kad ispravak nije moguć (čl. 22. st. 2. ZM-a). Prethodno obraćanje nakladniku jest procesna pretpostavka podnošenja tužbe za naknadu štete i njezino bi neispunjenje rezultiralo odbacivanjem tužbe za naknadu štete. U skladu s odredbom čl. 21. st. 6. Zakona o medijima, u sudskom sporu oštećenik-tužitelj mora dokazati pretpostavke odgovornosti za štetu.

U pogledu štetnika, odredbom čl. 21. st. 1. ZM-a propisano je da za štetu nastalu objavom informacije odgovara nakladnik, dok se čl. 21. st. 7. određuje da za autoriziranu informaciju koja sadržava očite uvrede ili klevete autorizacija ne isključuje i solidarnu odgovornost nakladnika i glavnoga urednika (uz izvor autorizirane informacije), ako nisu postupali u dobroj vjeri. Štetnu radnju predstavlja objava informacije, dok se uzročno-posljedična veza između štetne radnje kao uzroka i štete kao posljedice u sustavu objektivne odgovornosti pretpostavlja, pa će stoga oštećenik sam dokazivati nastanak štete.

Zakon je odredbom čl. 21. st. 4. propisao pretpostavke kad nakladnik neće odgovarati za štetu, iako je ona učinjena. Te pretpostavke dokazuje nakladnik, a one jesu:

- ako je informacija kojom je šteta učinjena vjerno izvješće s rasprave na sjednici tijela javne vlasti ili na javnom skupu ili je prenesena iz akta tijela javne vlasti, a njezin smisao nije promijenjen uredničkom obradom;
- ako je informacija objavljena unutar autoriziranoga intervjua¹⁹;
- ako je informacija utemeljena na točnim činjenicama ili na činjenicama za koje je autor imao osnovani razlog povjerovati da su točne i poduzeo je sve potrebne mjere za provjeru njihove točnosti, a postojalo je opravdano zanimanje javnosti za objavu te informacije i ako je postupano u dobroj vjeri²⁰;

¹⁹ U tom će slučaju odgovarati za štetu osoba koja je informaciju autorizirala odnosno u skladu s čl. 21. st. 7. ZM-a solidarno i nakladnik i glavni urednik.

²⁰ Ovo je jedna od pretpostavki na koju se nakladnici u sudskom postupku najčešće pozivaju i dokazuju.

- ako je informacija fotografija oštećenika snimljena na javnom mjestu ili je fotografija oštećenika snimljena uz njegovo znanje i pristanak radi objavljivanja, a oštećenik nije zabranio objavljivanje, odnosno ograničio pravo autora fotografije na iskorištavanje djela²¹;
- ako je informacija kojom je šteta učinjena točna, a iz okolnosti slučaja proizlazi da je novinar u dobroj vjeri zaključio da je oštećenik suglasan s njezinim objavljivanjem;
- ako je informacija proizašla iz vrijednosnih sudova autora čije je objavljivanje bilo u javnom interesu i ako je ta informacija dana u dobroj vjeri²².

No, nakladnik se ne može osloboditi odgovornosti za štetu čak i ako su ispunjene prethodne pretpostavke, ako bi se informacija koja je objavljena odnosila na osobne podatke čija je tajnost propisana zakonom, na informacije o maloljetnim osobama te informacije prikupljene na nezakonit način (čl. 21. st. 5. ZM-a).

U pogledu popravljivanja štete treba razlikovati imovinsku (materijalnu) i neimovinsku (nematerijalnu) štetu jer postoje različiti načini njihova popravljivanja. Imovinska (materijalna) šteta popravlja se uspostavljanjem stanja koje je bilo prije nego je šteta nastala, popravljanjem oštećene stvari i/ili naknadom u novcu.²³ Ta naknada predstavlja novčani ekvivalent. S druge strane, nematerijalna šteta, kako je već spomenuto, naknađuje se objavljivanjem ispravka informacije, isprikom nakladnika, te isplatom naknade sukladno općim propisima obveznoga prava.

Prema tome, neimovinska šteta ponajprije se popravja nenovčano – objavljivanjem ispravka odnosno isprike. No, ovi oblici popravljivanja štete mogu se kumulirati s pravom oštećenika na pravednu novčanu naknadu. U pravilu, to će biti kod teških povreda časti i ugleda²⁴ ili ako bi to proizlazilo

²¹ Vrhovni sud Republike Hrvatske je u reviziji Rev. 3562/94 od 15. 1. 1998. zauzeo stajalište da objavljena fotografija koja tužitelja prikazuje kako sjedeći spava na klupi u parku s jako otvorenim ustima i raskopčanim sličem uvredljiva jer se iz nje dobiva dojam da je tužitelj neka pijanica i skitnica, pa sud smatra da tužitelj osnovano potražuje naknadu štete od tuženoga.

²² Treba istaknuti da vrijednosni sud predstavlja mišljenje autora koje mora biti u određenoj relaciji s djelovanjem osobe na koju se informacija odnosi. Sukladno tomu, odgovornosti za štetu ne može se osloboditi nakladnik koji bi objavio vrijednosne sudove neprikladnim rječniškom i nemotiviranom žestinom prema oštećeniku.

²³ Vidi čl. 1085. do 1088. Zakona o obveznim odnosima (Narodne novine br. 35/05)

²⁴ VSRH Rev-111/94: "Naknada nematerijalne štete za povredu časti i ugleda priznaje se po pravnom shvaćanju ovog suda samo iznimno i to onda kad je ta povreda izuzetno teška, tako da je kod povrijeđenog opravdano moglo izazvati osobito intenzivnu duševnu bol. Naknada neimovinske štete ni inače nije naknada u punom smislu te riječi, već samo mogući način da se umanje nastale posljedice. Stoga je i novčanu naknadu zbog povrede časti i ugleda potrebno

iz posebnih okolnosti slučaja. Takva dosuđena naknada ne predstavlja novčani ekvivalent jer duševne boli nemaju prometnu vrijednost, nego je riječ o nastojanju da si oštećenik dosuđenim novčanim iznosom pribavi druga dobra i ugodnosti koje mu pomažu uspostavljanju štetnom radnjom poremećene psihičke i emocionalne ravnoteže. Zakon o medijima, za razliku od ranijih zakonskih rješenja²⁵, nije propisao kriterije za određivanje visine naknade, a mjerila visine naknade nisu se još posve ustalila.

U prikazu individualnih dosuda, koji slijedi (*tablica 1*) navedene su dosude do 2000. godine, pa treba napomenuti da je sudska praksa u međuvremenu smanjila visinu dosuđene naknade neimovinske štete. Prema postojećoj sudskoj praksi najviše individualne dosude kreću se od 50.000 do 70.000 kn. Kad bismo pokušali analizirati odnos ukupno tužbenim zahtjevima traženih iznosa naknade štete i iznosa koje su sudovi stvarno dosudili, proizlazi da je oštećenicima-tužiteljima u sudskim sporovima dosuđeno samo 2,32% od ukupno zatraženoga iznosa, što upućuje na neprimjereno visoke tužbene zahtjeve za naknadu neimovinske štete počinjene objavom informacije u medijima.

Tablica 1: Lista individualnih dosuda u najvišim iznosima

Tužitelj	Tuženik	Dosuđeno (kn)	Traženo (kn)
Tuđman, Nevenka	Media Press d.o.o.	150.000,00	1.000.000,00
Čosić, Ljerka	Ženske novine d.o.o.	100.000,00	100.000,00
Jović, Josip	Media Press d.o.o.	100.000,00	200.000,00
Paraga, Dobroslav	Novi vjesnik d.d.	50.000,00	400.000,00
Drinković, Ivo	Novi vjesnik d.d.	88.000,00	90.000,00
Kapetanović, Ivana	Imperijal media d.d.	74.000,00	150.000,00
Dimač, Zdravko	Imperijal media d.d.	70.000,00	500.000,00
Kesić, Vesna	Globus International d.o.o.	70.000,00	100.000,00
Milas, Zdeslav	Media Press d.o.o.	60.000,00	100.000,00
Merčep, Tomislav	Globus International d.o.o.	60.000,00	3.000.000,00
Lužavec, Željko	Novi list d.d.	59.000,00	400.000,00
Vučkov, Šime	Novi list d.d.	50.000,00	150.000,00

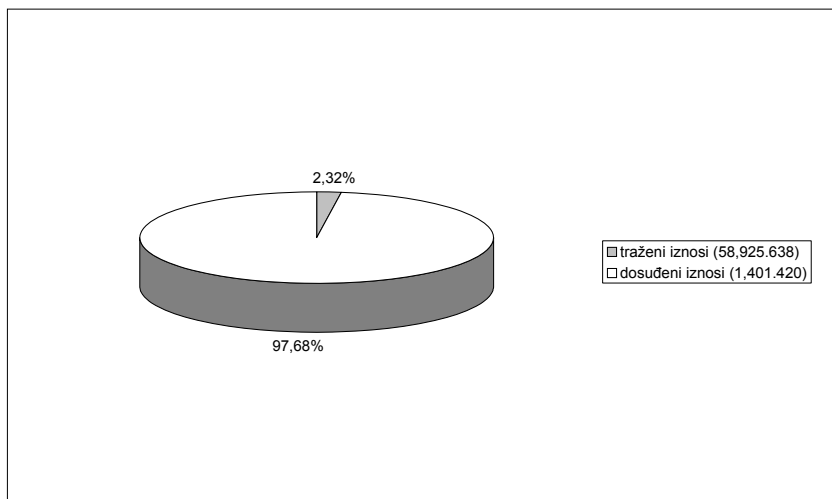
Izvor: <http://www.hnd.hr> Projekt HND-a, Mediji u sudskom postupku 1990.-2000.

ograničiti samo na takve, izuzetno jake napade, koji prema svojem intenzitetu, trajanju i prilikama sredine izazivaju jasno manifestirano povredu časti i ugleda čovjeka²⁷.

²⁵ Zakon o javnom priopćavanju u čl. 22. st. 7. navodio je da će prilikom odlučivanja o visini novčane naknade sud voditi računa o sljedećim kriterijima: stupnju odgovornosti nakladnika, značaju povrijeđenog dobra, cilju koji se satisfakcijom želi postići, nakladi, odnosno broju slušatelja ili gledatelja na području koje svojim programom pokriva radijska ili televizijska postaja koja je objavila spornu informaciju, nastojanju nakladnika da drugim sredstvima naknadi učinjenu štetu, te drugim okolnostima slučaja, ali i o tome da se ne pogoduje težnjama koje nisu spojive s prirodom i društvenom svrhom naknade štete.

Razlog uglavnom visokim tužbenim zahtjevima za naknadu neimovinske štete treba tražiti u motivima oštećenika-tužitelja da penaliziraju nakladnika, ali i ignoriranju medija da neimovinske štete popravljaju ponajprije putem ispravka, odnosno isprike, osobi kojoj je objavljenom informacijom nanena šteta. Stoga smatramo kako bi veće poštovanje instituta objavljivanja ispravka od strane glavnih urednika medija, umnogome pridonijelo smanjenju broja tužbi za naknadu štete počinjene objavljenom informacijom, a vjerojatno i tužbi zbog kaznenog djela uvrede i klevete.

Prikaz 5: Odnos traženih i dosuđenih iznosa novčane naknade

Zaključak

Širenje medijskih sloboda u Hrvatskoj ne prati i dovoljna razina odgovornosti za javno objavljenu riječ pa dolazi do profesionalne i etičke krize medijskoga izvještavanja, odnosno zlorabe medijskih sloboda i svojevrsnoga medijskog nasilja, čije su žrtve pojedinci ili pravni subjekti. Samoregulacija struke trenutačno nije dostatna u podizanju profesionalnih standarda i zaštiti oštećenih pa su primorani zaštitu potražiti u okviru hrvatskoga pravosuđa. No, hrvatsko pravosuđe još uvijek ne odgovara primjereno na izazove i potrebe koje nameće brzi razvoj medija te učestalo objavljivanje neistina i manipuliranje činjenicama u hrvatskim medijima, a u svrhu zaštite privatnosti, časti i ugleda oštećenih. U prilog tome govore mnogobrojni neriješeni slučajevi, sporost procesa, nedorečena zakonska rješenja te blaže kazne od onih u većini europskih zemalja.

Poštovanje instituta “ispravka informacije” od strane medija umnogome bi smanjilo broj sudskih postupaka, no činjenica jest da ga hrvatski mediji uglavnom ignoriraju. U tom smislu osobita je obveza strukovnih udruga i nakladnika da pridonose poštovanju etičkih kodeksa, zakona i profesionalnih standarda te stvaranju društvene odgovornosti medija, što bi svakako pridonijelo jačanju kvalitete medija, ali i smanjenju broja sudskih postupaka. Ipak, zaštita u okviru pravosudnog sustava i ubuduće će biti nedvojbeno važan čimbenik u zaštiti povrijeđenih prava i interesa, kako građana tako i pravnih subjekata te svojevrsni “nametnuti” korektiv njihova djelovanja.

Kako bi se u okviru hrvatskoga pravosuđa mogla pronaći još primjerenija zaštita od zlorabe medijskih sloboda i medijskog nasilja, potrebno je donošenje kvalitetnijih zakonskih rješenja te učinkovitije funkcioniranje pravosudnoga sustava.

Literatura

- Abramović, A., 2004.: Odgovornost za štetu nastalu objavom informacije, *Hrvatska pravna revija*, br. 6/2004.
- Alaburić, Vesna, 2003.: Sloboda misli, mišljenja, izražavanja i informiranja, *Hrvatska pravna revija*, br. 6/2003.
- Black, Jay/Bryant, Jennings, 1992.: *Introduction to Mass Communication*, Dubuque, WCB.
- Crnić, I., 2006.: *Zakon o obveznim odnosima, napomene, komentari, sudska praksa i prilozi*, Zagreb, Organizator.
- Galkowsky, Jerzy W. (1998). Uvod, u: Wojtyła, K.: *Temelji etike*, Split, Verbum.
- Hiebert, Ray Eldon, Ungurait, Donald F., Bohn, Thomas W.: *Mass Media VI: An Introduction to Modern Communication*, New York, Longman.
- Jantol, Tomo, 2004.: *Politička javnost*, Zagreb, Birotisak.
- Kaleb, Z., 2006.: Kaznena sankcija za klevetu prema noveli Kaznenog zakona iz lipnja 2006., *Odvjetnik*, br. 7-8.
- Malović, Stjepan, 2005.: *Osnove novinarstva*, Zagreb, Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Malović, Stjepan, 2004.: Ima li granice slobodi medija?, u: *Politička misao*, Vol. 41, br. 1.
- Primorac, D., 2004.: Osnovna kaznena djela protiv časti i ugleda – kleveta i uvreda, *Hrvatska pravna revija*, br. 11.
- Vilović, Gordana, 2004.: *Etički prijepori u Globusu i Nacionalu 1999.-2000.*, Politička misao, Vol. 41., br. 4.
- Vilović, Gordana, 2006.: Medijska etika: preduvjet kvalitetnijem hrvatskom novinarstvu, u: *Utjecaj globalizacije na novinarstvo*, Zagreb, ICEJ.

Kazneni zakon, Narodne novine br. 110/97, 27/98, 129/00, 51/01, 190/03, – USHR, 105/04, 84/05, 71/06.

Pravila za ostvarivanje prava na ispravak u programima radija i televizije, Narodne novine br. 139/2005.

Ustav Republike Hrvatske, Narodne novine br. 56/90, 135/97, 8/98-pr.txt., 113/00, 124/00-pr.txt., 28/01, 41/01.-pr.txt.

Zakon o medijima, Narodne novine br. 59/04.

<http://www.hnd.hr>

<http://www.idea.com>

Božo Skoko
Denis Bajs

*REPORTING UNTRUTHS AND MANIPULATING FACTS
IN CROATIAN MEDIA, AND POSSIBILITIES FOR
PROTECTING PRIVACY, HONOUR AND REPUTATION*

Summary

Tabloidization, sensationalism, the loss of credibility and professionalism, and the violations of ethic norms and standards have been increasingly evident in the Croatian mass media. The broadening of media freedoms is not accompanied by a sufficient level of responsibility regarding reporting; consequently, there is a sort of the media bullying whose victims are individuals or companies. Some of those whose privacy, honour and reputation have been violated send denials to the media, appeal to the journalist associations or seek justice through judicial bodies. In some cases the reports in question were a product of objective and professional reporting, while in others untruths were reported or facts manipulated. The authors analyze the major elements of the above phenomena in the media and the society and the possibilities of protecting the violated rights and interests within the framework of the existing regulations of the Republic of Croatia.

Key words: media, judiciary, untruths, manipulation, ethics, Croatia

Mailing address: Božo Skoko, Fakultet političkih znanosti, Lepušićeva 6, HR 10 000 Zagreb. *E-mail:* bozo@mpr.hr

Mailing address: Denis Bajs, Boškovićeva 8, HR 10 000 Zagreb. *E-mail:* bajs@net.hr